

XIX ASR QO‘QON XONLIGI SIYOSIY VA MADANIY HAYOTIDA
NODIRABEGIMNING TUTGAN O‘RNI

Ahmadjonova Fotima Anvarovna

Filologiya va tillarni o‘qitish (arab tili) AF504-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Oriental universiteti katta o‘qituvchisi Temirbek Qo‘chqarov

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada Qo‘qon xonligi tarixida muhim siyosiy, madaniy va adabiy arbob sifatida tanilgan Nodirabegim (Mohlaroyim)ning davlat boshqaruvi, siyosiy qarashlari hamda ijtimoiy-madaniy faoloyati keng tahlil qilinadi. Uning saroy siyosatidagi ta’siri, ma’rifatparvarlik faoliyati, ilm-fan va adabiyot rivojiga ko‘rsatgan homiyligi, shuningdek jamiyat barqarorligini mustahkamlashdagi o‘rni tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Nodirabegim, Mohlaroyim, Qo‘qon xonligi, davlat siyosati, ma’rifatparvarlik, adabiy muhit, ayollar ta’limi, madaniy siyosat.

Annotation. This scholarly article examines the political role, reformist views, and socio-cultural contributions of Nodirabegim (Mohlaroyim), a prominent historical figure of the Kokand Khanate. The study analyzes her influence on state governance, cultural policy, educational patronage, and social stability. Based on historical sources and academic research, the article highlights her importance not only as a poetess but also as a political and cultural reform-minded leader whose activities contributed to the intellectual development of society.

Keywords: Nodirabegim, Mohlaroyim, Kokand Khanate, state policy, enlightenment, literary environment, women’s education, cultural policy, historical figure.

XIX asr Markaziy Osiyo tarixida Qo‘qon xonligi siyosiy va madaniy jihatdan muhim o‘rin tutgan davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda davlat boshqaruvi faqat hukmdorlar faoliyati bilangina emas, balki saroy atrofidagi ziyolilar, ulamolar va madaniyat arboblarning ta’siri bilan ham shakllangan. Ana shunday shaxslardan biri Nodirabegim — Mohlaroyim[1] bo‘lib, u tarixda iste’dodli shoira,

ma'rifatparvar hamda davlat siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatgan arbob sifatida tanilgan.

Nodirabegim Umarxonning rafiqasi sifatida saroy siyosiy hayotida faol ishtirok etgan. U o'z davrida ilm-fan, adabiyot, san'at va ma'rifat rivojiga katta e'tibor qaratgan. Nodirabegim faoliyatini faqat adabiy meros doirasida emas, balki davlat siyosati va ijtimoiy islohotlar muhitida ham o'rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy manbaalarda Nodirabegim saroyda yuqori mavqega ega bo'lgan siyosiy arbob sifatida tasvirlanadi. U hukmdor Umarxon davrida saroy majlislarida qatnashib, davlat boshqaruvi masalalarida maslahatlar bergani haqida ma'lumotlar uchraydi[2]. Ayniqsa ichki siyosiy barqarorlikni saqlash, saroy ziddiyatlarini yumshatish hamda davlat boshqaruvida adolat tamoyillarini mustahkamlash masalalarida uning fikrlari e'tiborga olingan. Nodirabegim o'z faoliyati davomida ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan. U davlat taraqqiyoti ilm-fan va madaniyat rivoji bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlagan. Bu qarashlar uning maktab va madrasalar faoliyatini qo'llab-quvvatlashida, ilm ahliga homiylik qilishida yaqqol namoyon bo'ladi. Shuningdek, Nodirabegim diplomatik munosabatlarda ham muhim vositachi sifatida tilga olinadi. Ayrim tarixiy qaydlarga ko'ra, u saroylararo aloqalarda muloyim siyosat yuritish tarafdori bo'lgan[3].

Nodirabegim faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri madaniyat va ma'rifat sohasidagi tashabbuslari bilan bog'liq. Qo'qon xonligi davrida adabiy muhitning shakllanishida uning homiyligi muhim rol o'ynagan. Saroy atrofida ko'plab shoirlar, olimlar va ijodkorlar to'plangan bo'lib, bu jarayonda Nodirabegimning qo'llab-quvvatlashi katta ahamiyat kasb etgan. Uning tashabbusi bilan adabiy majlislar tashkil etilgan, yosh ijodkorlar rag'batlantirilgan. Bu holat Qo'qon adabiy muhitining rivojlanishiga va o'zbek adabiyotining yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilgan. Bundan tashqari, Nodirabegim ayollar ta'limiga alohida e'tibor qaratgan tarixiy shaxslardan biri sifatida baholanadi. U ayollarning savodxonligi jamiyat taraqqiyotining muhim omili ekanini ta'kidlagan. Bu esa o'sha

davr sharoitida ilg'or ijtimoiy qarash hisoblangan. Nodiraning mamlakatdagi qurilishlar borasidagi ishlari, madaniyat va adabiyot borasida ko'rsatgan tashabbuskorliklari shoira devonida ta'kidlab o'tilgan. Bu ma'lumotlar zamondosh tarixchilar Nodir, Xotif va Mushriflar tomonidan ham tasdiqlanadi. Shoir Nodir Mohlaroyimga bag'ishlab yozgan "Haft gulshan"[4] dostonida uni olim-u fozillarga ko'rsatgan e'tibori, iste'dodli shoirlarni ijod bilan shug'ullanishga undagani, ayniqsa, xotin-qizlardan chiqqan shoira va fozilalarni o'z himoyasiga olgani haqida batafsil aytib o'tgan.

Nodirabegimning siyosiy faoliyatida ijtimoiy himoya masalalari ham muhim o'rin tutadi. U kambag'allar, yetimlar hamda ilm ahliga moddiy yordam ko'rsatgani haqida ma'lumotlar mavjud. Bunday faoliyat davlat siyosatida ijtimoiy mas'uliyat va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Uning tashabbuslari jamiyatda mehr-muruvvat, hamjihatlik va ma'naviy qadriyatlarning mustahkamlanishiga yordam bergan. Bu esa siyosiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omillardan biri bo'lgan.

Tarixiy manbaalarga ko'ra, Nodirabegim xayriya va bunyodkorlik ishlariga alohida e'tibor qaratgan. U tomonidan tashkil etilgan vaqflar Qo'qon xonligi hududida diniy-ma'rifiy va ijtimoiy tizimning rivojlanishiga xizmat qilgan. Manbaalarda Nodirabegim nomi bilan bog'liq bir qator madrasa, masjid va hammomlar tilga olinadi. Nodira bilan zamondosh qozi Abdunabi Xotif u haqidagi xotiralari va shoiraning hayoti hamda ijtimoiy faoliyatiga bag'ishlab voqeband doston yozadi. Asar tugallanmagan bo'lsa-da, unda shoiraning ilmiy va ijtimoiy faoliyatini ishonarli dalillar bilan ko'rsatishga urinadi.[5] "Asar yozishdan maqsadim Nodiraning oqila, fahmli, ilm va so'zning qadriga yetadigan donishmand ayol ekanligini ko'rsatishdir", deydi Xotif. Dostonda Nodiraning madaniyat va adabiyot homiysi ekani alohida ta'kidlanadi: "Mamlakat xirojlaridan behisob tilla va javohirlarni sarf qilib bir madrasayi oliy, naqshdor masjid, hammom, karvonsaroy bino qildirdi va madrasa, masjidlarga hisobsiz vaqflar tayin qildi... Bu kunlarda yana kitoblar yozdirish va ularga zebi ziynat berishga farmon qilib, bir kitobxona bino

ettirdi. Undagi kotiblar, xattotlar, naqqoshlarga shunday karam va ehsonlar qoʻrguzdiki, buning ovozi atrof olamga mashhur boʻldi. Amudaryoning bu tomonidagi yoqutqalam kotiblar, Mirali raqam roqimlar, Moniy kabi musavvirlar bu yerga jam boʻldilar. Shunday qilib, bu ayol aql-u donish va yaxshi fazilatlar bilan yagonayi zamona, “Nodirayi davron” boʻlib tanildi va xalqlar tahsiniga sazovor boʻldi”. Bunday vaqf inshootlari nafaqat diniy ehtiyojlarni qondirish, balki aholining ijtimoiy turmush sharoitini yaxshilash, ilm-maʼrifatni keng yoyish va jamiyat barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilgan. Nodirabegimning bunyodkorlik faoliyati uning siyosiy qarashlari insonparvarlik va maʼrifatparvarlik ruhida shakllanganini koʻrsatadi.

Nodirabegim faoliyatini oʻrganish nafaqat tarixiy shaxs biografiyasini tadqiq qilish, balki XIX asr Markaziy Osiyo siyosiy va madaniy hayotining murakkab jarayonlarini anglash imkonini beradi. U oʻz davrida ayollarning siyosiy va madaniy hayotdagi oʻrnini kengaytirishga hissa qoʻshgan noyob shaxslardan biridir. Bugungi kunda Nodirabegim merosi milliy madaniyat, adabiyot va tarixni oʻrganishda muhim manba hisoblanadi. Uning siyosiy faoliyati zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan ayollar liderligi va maʼrifatparvarlik anʼanalari muhitida ham oʻrganilmoqda.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, Nodirabegim Qoʻqon xonligi tarixida faqat shoira sifatida emas, balki davlat siyosatiga taʼsir koʻrsatgan maʼrifatparvar arbob sifatida ham muhim oʻrin egallaydi. Uning ilm-fan, madaniyat va ijtimoiy barqarorlikni qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan faoliyati oʻz davri uchun muhim islohotlar sifatida baholanishi mumkin. Nodirabegimning siyosiy qarashlari adolat, maʼrifat va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan boʻlib, bugungi kunda ham maʼnaviy va tarixiy ahamiyatini saqlab qolmoqda. Uning faoliyati ayollarning jamiyat va siyosiy hayotdagi oʻrnini yuksaltirish nuqtai nazaridan ham muhim tarixiy tajriba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qayumov A. Qoʻqon adabiy muhiti va Nodira ijodi. Fan nashriyoti Toshkent 1968-yil 168 bet [1,- B.37].

2. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. O'qituvchi nashriyoti Toshkent 2001-yil 352 bet [2,-B.239].
3. Ergashev Sh. O'zbek davlatchiligi tarixi 1-qism Akademnashr Toshkent 2021-yil 552 bet [3,- B.45].
4. Nodir Uzlat. Haft gulshan. O'zSSR Fanlar akademiyasi nashriyoti Toshkent 1961-yil 220 bet [4,- B.214]
5. [5]. Manbaa: Kh-davron.uz <https://share.google/JRhIm4fcmIT79ryn7>
6. Hasanov B. Qo'qon xonligi tarixi. Fan nashriyoti Toshkent 1996-yil 224 bet.
7. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. O'qituvchi nashriyoti Toshkent 2008-yil 432 bet.
8. Vohidov R. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. O'qituvchi nashriyoti 2006-yil Toshkent 400 bet.
9. Zohidov V. Markaziy Osiyo tarixiga oid tadqiqotlar. Fan nashriyoti 1970-yil Toshkent 300 bet.